

Varhaník, Jiří; Zavřel, Jan

**Hrad Rabí – doposud opomíjené poznatky ze starších průzkumů z Geofondu
Praha**

Archaeologia historica. 2009, vol. 34, iss. [1], pp. 725-732

ISBN 978-80-7275-079-5

ISSN 0231-5823

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140837>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Hrad Rabí – doposud opomíjené poznatky ze starších průzkumů z Geofondu Praha

JIŘÍ VARHANÍK – JAN ZAVŘEL

Abstrakt: Zprávy ze starších inženýrsko-geologických průzkumů, prováděných v 70. a 80. letech minulého století na hradě Rabí, dosavadní literaturou v plném rozsahu doposud nevyužitých, obsahují cenné poznatky ze sond a vrtů, z nichž některé nebyly archeologicky zkoumány. Nezastupitelné informace se vztahují zejména k situaci dutiny ve skarpě mezi první a druhou branou, kterou zpráva inženýrsko-geologického průzkumu považuje za spontánně vzniklou kavernu. Tato nálezková situace stavebně historickými metodami zkoumána nebyla. Některé indicie připouštějí hypotézu, že ve spodní části skarpě mohl být záměrně vybudovaný interiér typu kasematy, odpovídající pokročilé koncepci severního vnějšího opevnění hradu. Další poznatky se týkají základových poměrů průčelní zdi druhé brány.

Klíčová slova: Hrad – inženýrsko-geologický průzkum – brána – skarp – kasemata.

Rabí Castle – Hitherto Neglected Information Arising out of Recent Research by Geofond Prague

Abstract: Reports from more recent building and geological research carried out in the 1970's and 1980's at Rabí Castle that have yet to be published in their entirety contain valuable information from probes and drill holes, some of which have not been excavated. Significant information concerns, in particular, a cavity in the scarp between the first and the second gates; both a report on the engineering-geological research consider it a spontaneously-originated cavern. This discovery has not been researched by methods associated with building archeology. Some evidence indicates that a casemate-type interior may have been constructed in the bottom section of the scarp, which would accord with the approach to the northern external fortification of the castle. The foundations of the frontage wall of the second gate are also addressed.

Key words: Castle – building and geological research – gate – scarp – casemates.

Před několika lety provedená analýza vnějšího opevnění hradu Rabí (Varhaník–Kyncl, J.–Kyncl, T. 2005; Varhaník–Krušinová–Kyncl, J.–Kyncl, T. 2005) prokázala existenci nových, předchozí literaturou nezhodnocených nálezkových situací v této sice známé, avšak jak se ukázalo relativně jen povrchně poznané mohutné fortifikaci a umožnila její novou interpretaci. Nej překvapivějším zjištěním je přísně osová symetrická kompozice severní části vnějšího opevnění, jejíž půdorys nasvědčuje autorství neznámé osobnosti, u níž lze předpokládat již plně renesanční slohový názor odpovídající stupni slohového vývoje dosaženého v jižní či západní Evropě, naprosto nesrovnatelný se zaalpským prostředím. Navázání na starší konstrukce dovoluje předpokládat, že nešlo o mechanickou aplikaci importovaného plánu z pokročilejšího prostředí, ale že autor této části opevnění se seznámil se situací na místě samém, tedy že Rabí osobně navštívil. Skutečnosti, že tento pobyt asi nebyl dlouhý a že sotva trval déle po zahájení stavby, nasvědčuje konzervativní provedení vlastní výstavby a dokonce nepochopení některých, pro řádnou funkci celého systému zásadních detailů, zejména nedokonceň značného počtu komorových stěn.

Ojedinělým importem v našem prostředí je kromě celkové kompozice této části fortifikace mohutný skarp při patě fortifikace, jehož aplikace byla zřejmě zamýšlena ve větším rozsahu, avšak realizován byl pouze na severovýchodní straně nad příhrádkem mezi první a druhou branou a na úpatí osové podkovovité bašty na severní straně. V 80. letech minulého století byl zaznamenán neupravený a snad spontánně vzniklý otvor vedoucí do dutiny ve skarpě u první brány. Tato nálezková situace však nebyla tehdejší Krajským střediskem státní památkové péče a ochrany přírody Západočeského kraje jak z hlediska stavebně historického, tak z hlediska archeologického zkoumána, a tudíž nebylo nic známo o vlastním utváření dutiny, ale ani o její přesnější lokalizaci. V daných souvislostech se tak nabízel otázka, šlo-li o záměrně vybudovanou prostor, což by dovolovalo uvažovat o lákavé možnosti velmi časného uplatnění myšlenky kasematy, do té doby v českém prostředí nejspíše neznámé, či

zda se jen shodou okolností vytvořila pod šikmým pláštěm skarpu vlivem dlouhodobých přírodních procesů velká kaverna, která se uvedeným otvorem projevila navenek (Varhaník–Krušinová–Kyncl, J.–Kyncl, T. 2005, pozn. 10 na s. 59).

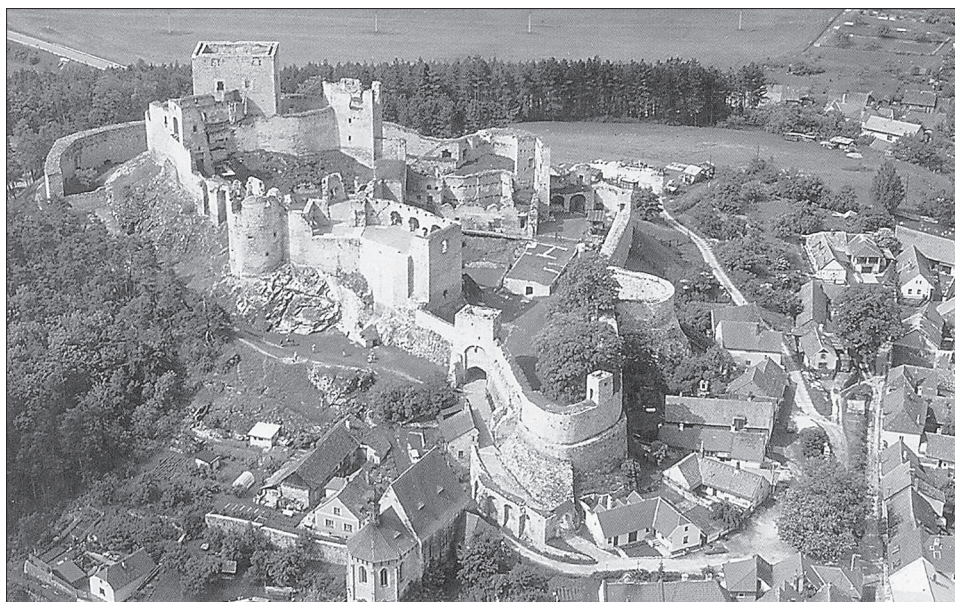
Určité nové poznatky v této věci se překvapivě podařilo zjistit v roce 2007, a to v podobě doposud ne zcela důsledně využívaného zdroje informací, který sice nedává na tuto otázku zcela jednoznačnou odpověď, nicméně přináší z předmětné nálezové situace určité nezastupitelné poznatky.

Tímto pramenem jsou materiály uložené v archivu Geofondy Praha, které v literatuře k interpretaci stavebních dějin hradu doposud využity nebyly.

Geofond je součástí České geologické služby (dále ČGS). Jednou z hlavních náplní ČGS – Geofond je shromažďování a poskytování údajů o geologickém složení území, ochrana a využití přírodních nerostných zdrojů a zdrojů podzemních vod a o geologických rizicích. ČGS – Geofond zabezpečuje činnost specializovaného veřejného archivu státní geologické služby. Zde dochází ke shromažďování, trvalému uchovávání, odbornému zpracovávání a zpřístupňování geologické dokumentace a výsledků geologických prací provedených fyzickými a právníckými osobami na území České republiky s cílem umožňovat jejich využití. Hlavní sídlo geologického archivu Geofondy je v Kostelní ul. 26 v Praze 7. V archivu Geofondy jsou mimo jiné uloženy nálezové zprávy z inženýrsko-geologického průzkumu hradu Rabí, prováděného v několika etapách v 70. a 80. letech minulého století (Grotz 1985; Grotz 1985a; Grotz 1988; Mayerová 1976; Mayerová 1976a; Štýbr 1983; 1984).

Nejpozoruhodnější poznatky přinesl z hlediska stavební historie hradu inženýrsko-geologický průzkum příhrádku v rámci průzkumu severních hradeb. Byl prováděn za pomoci série sond a vrtů (Grotz 1988), z nichž byly archeologicky zkoumány pouze některé z nich (Kamenická 1994, 315; Varhaník–Krušinová–Kyncl, J.–Kyncl, T. 2005, 76–87).

Jakkoli dokumentace nepostihuje žádné detaily, důležité z hlediska stavebně historického posouzení předmětných konstrukcí, je z plánové dokumentace zprávy z průzkumu zřejmá zejména lokalizace uvedené dutiny ve skarpu, zkoumané v souvislosti se sousední sondou IG 7. Zákres do situačního plánu této části hradu v měřítku 1 : 50 zachycuje půdorys dutiny,

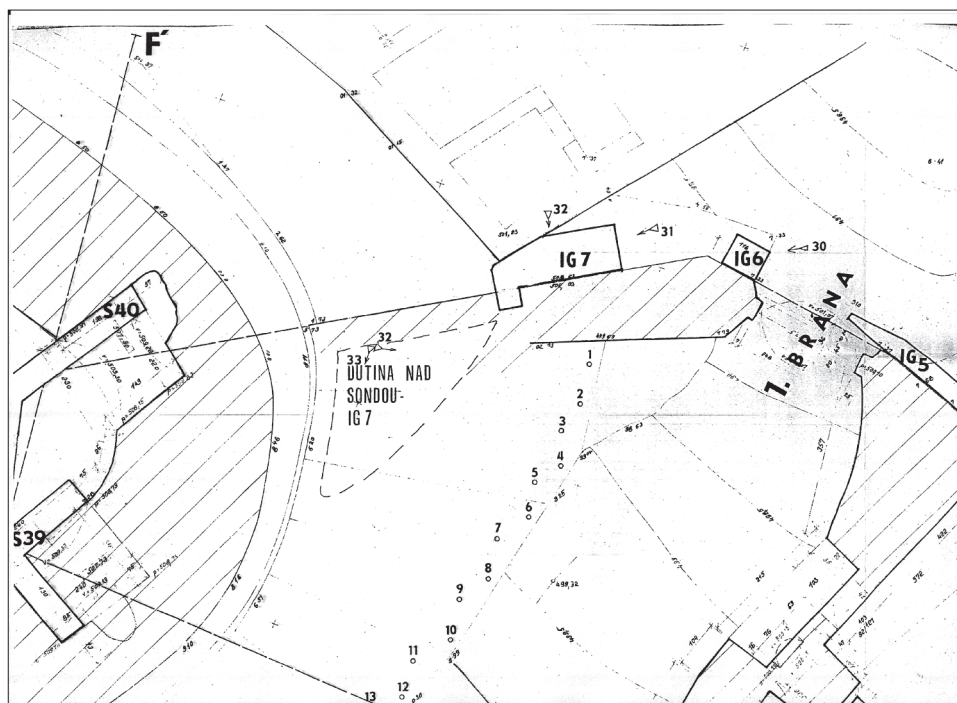

Obr. 1. Hrad Rabí, letecký pohled od severovýchodu. V popředí příhrádek se skarpem mezi první a druhou branou. Pohlednice, foto J. Kavale.

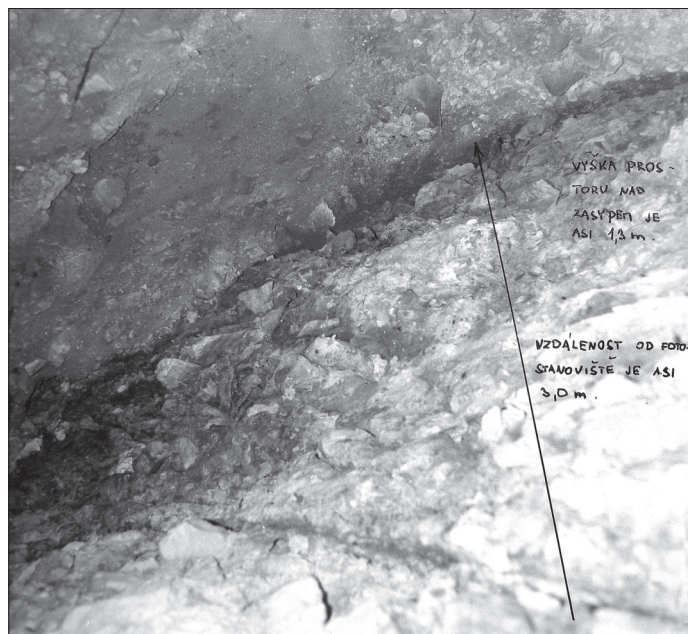
Abb. 1. Burg Rabí, Luftansicht aus Nordosten. Im Vordergrund die Vorburg mit Escarpe zwischen 1. und 2. Tor. Ansichtskarte, Foto J. Kavale.

Obr. 2. Hrad Rabí, skarp za druhou branou. Foto J. Varhaník 2005.
Abb. 2. Burg Rabí, Escarpe hinter dem 2. Tor. Foto J. Varhaník 2005.

Obr. 3. Hrad Rabí, výřez z plánu hradu, zachycujícího okolí první brány s půdorysem dutiny ve skarpě. Podle Grotz 1988.
Abb. 3. Burg Rabí, Ausschnitt aus dem Burgplan mit Darstellung der Umgebung des 2. Tores mit Grundriss des Hohlraumes in der Escarpe (nach Grotz, 1988).

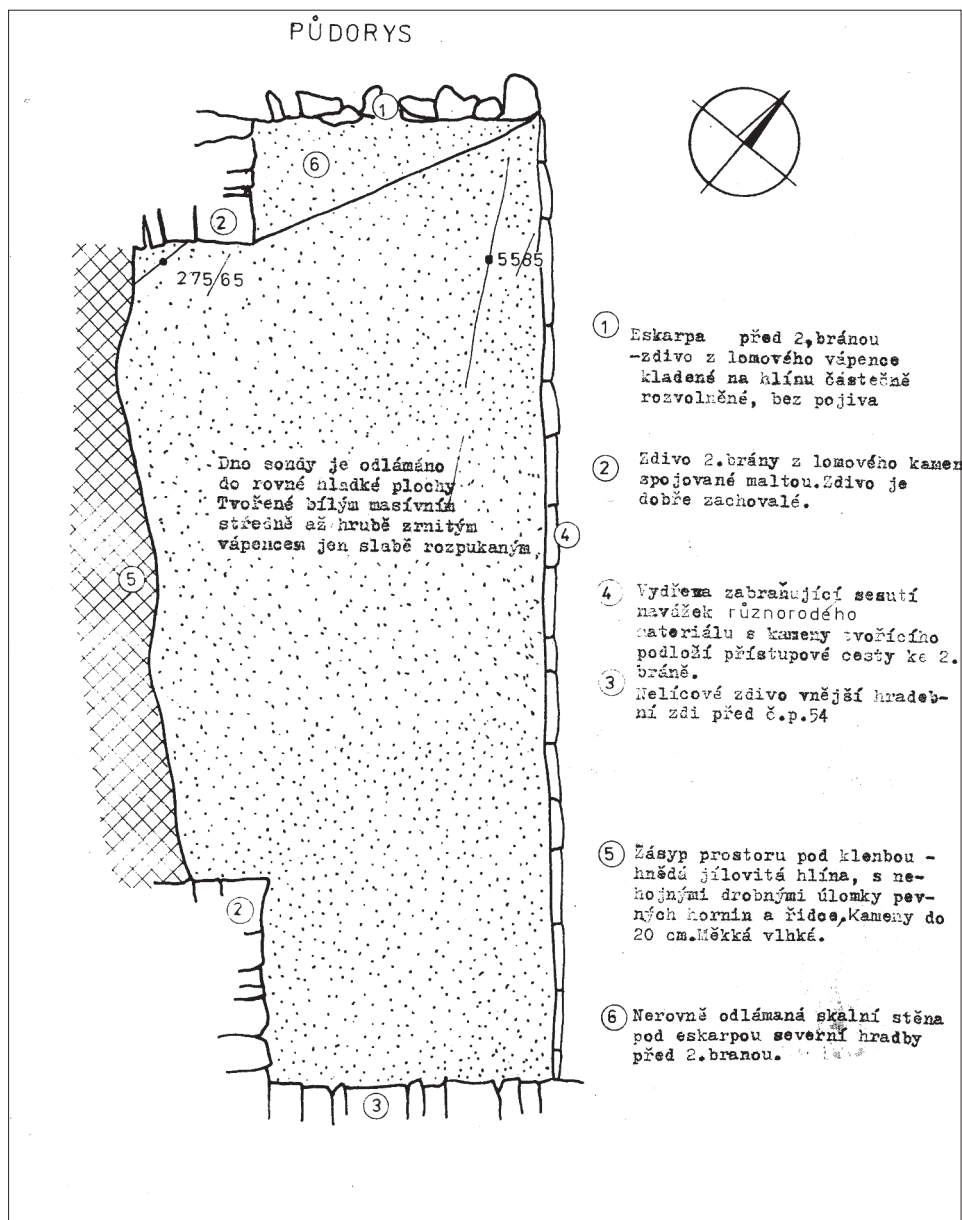
Obr. 4. Hrad Rabí, snímek dutiny ve skarpu. Podle Grotz 1988, reprodukční foto J. Závřel.

Abb. 4. Burg Rabí, Aufnahme vom Hohlraum in der Escarpe. Nach Grotz 1988, Fotowie-dergabe J. Závřel.

schematický řez pak identifikuje její výškové poměry. Dále zpráva obsahuje stručný popis dutiny, a dokonce i dvě nepříliš zřetelné fotografie interiéru (Grotz 1988, 6). Prostor byl částečně zasypan, takže světlá výška jeho přístupné části činila podle popisu provedeného do fotografií pouze 1,3 m (Grotz 1988, foto č. 33, 34). Textová část zprávy uvádí, že „samostatným problémem je eskarpa a zakládka pod ní mezi první a druhou hradní bránou. Jak bylo ověřeno již v průběhu provádění průzkumných prací zakládky, tvořené hlinitokamenitou, silně písčitou zeminou, již dnes nevyplňují celý prostor pod eskarpou a následkem sedání a vyplavování se vytvořily dosti velké dutiny (viz fotodokumentace a zakres do situační mapy 1 : 50). Tyto dutiny pak umožňují velice intenzivně další vyplavování pojiva a rozvolňování zdiva eskarpy až k jeho narušení či zřícení.“ (Grotz 1988, 12).

Z uvedeného popisu by tedy bylo možné dovozovat, že šlo o spontánně vzniklou kavernu, avšak některé okolnosti takovému zcela jednoznačnému závěru nenasvědčují. Nápadný je jednak poměrně pravidelný půdorys dutiny v podobě téměř rovnoramenného trojúhelníka s tupým úhlem ve vrcholu a mírně vypouklou přeponou, jednak nápadně pravidelný vrchol dutiny, podle jednoho ze snímků vyvolávající takřka dojem segmentu valené klenby. Podobná, ale podstatně menší dutina byla zaznamenána v horní části skarpu při druhé bráně. Naproti tomu eventualitě, že kaverna je pozůstatkem záměrně vybudovaného stavebního díla, opatřeného valenou klenbou, se zdá odporovat zejména poloha dutiny ve značné výšce nad úrovní příhrádku. Podle schematického řezu skarpem je pozoruhodný šikmý „strop“ dutiny o tloušťce něco přes půl metru, sledující takřka rovnoběžně sklon vnějšího líce jeho zdiva v délce téměř 4 m, svědčící přinejmenším o použití kvalitní malty při vyzdívání líce zdiva skarpu, bez něhož by nejspíše došlo po vzniku dutiny k jeho prolomení.

V úvahu lze ovšem vzít ještě další eventualitu vzniku dutiny, za současných možností ovšem neověřitelnou, že totiž byl vyvolán závalem níže položeného prostoru ve skarpu, který by tak svojí polohou mohl odpovídat hypoteticky uvažované kasematě. V této souvislosti je třeba zmínit sérii injektážních vrtů pro tyčové kotvy, provedených na úpatí skarpu, které sice nemohly přispět k zjištění situace hlouběji za lícem zdiva skarpu, nicméně vrty č. 9

Obr. 5. Hrad Rabí, plán sondy č. 30. Podle Grotz 1988.

Abb. 5. Burg Rabí, Planskizze von Sonde Nr. 30. Nach Grotz 1988.

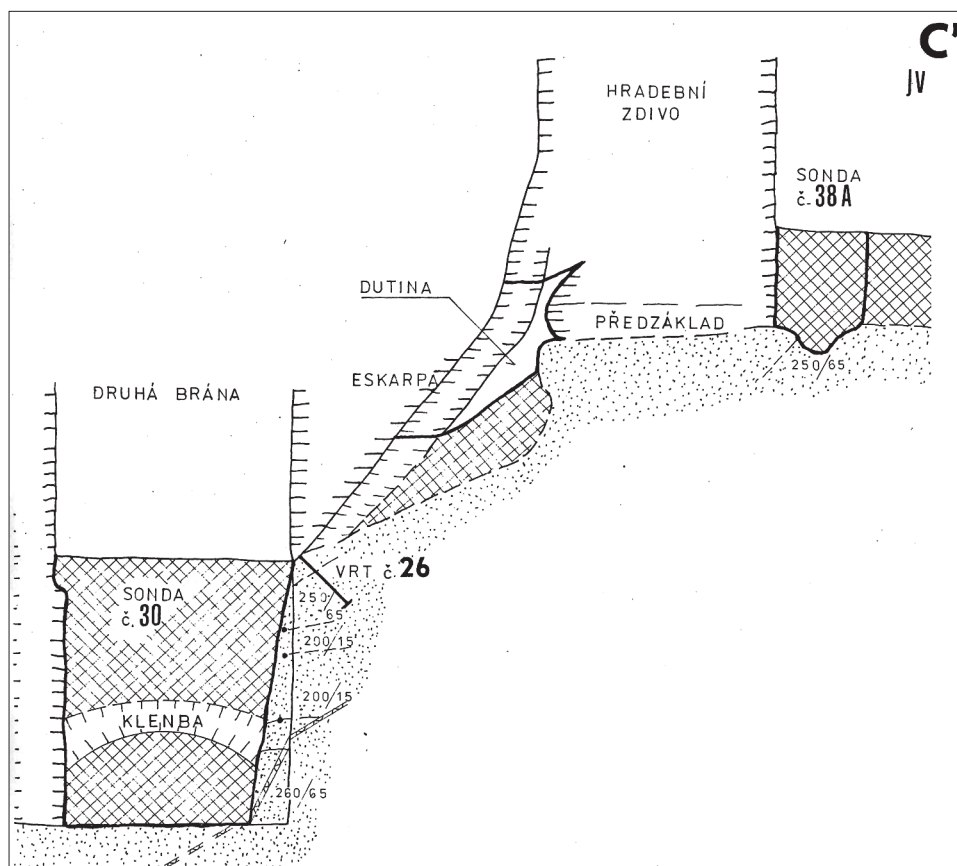
a 17 narazily na anomálie, označené jako „dutina, porucha“ s poznámkou „propad náradí“ (Grotz 1988, příloha 3/23). Bližší okolnosti situace zachycené těmito vrty kromě jejich vyhodnocení v řezu zřejmě nebyly bohužel zkoumány.

Překvapivé doplňující poznatky ze závěrů inženýrsko-geologického průzkumu se však netýkaly pouze této výše uvedené, dnes již nepřístupné nálezové situace. Plánová a fotografická dokumentace v přílohách téže práce stručně dokumentuje situaci v sondě č. 30, v místech torzálně dochované druhé brány hradu. V prostoru brány sice proběhl archeologický výzkum, vedený L. Krušinovou, podrobněji publikovaný spolu se stavebně historickými pozorováními,

který umožnil jasně rozlišit obě fáze vývoje druhé brány (Varhaník–Kyncl, J.–Kyncl, T. 2005, 59–63). Brána sama však prodělala složitější vývoj. Původně šlo o kulisovou bránu v příčné zdi, před níž byl vyhlouben příkop. Poté došlo s využitím této příčné zdi ke stavbě budovy brány, která se částečně dochovala dodnes. Do příkopu byla založena nová průčelní zeď, a po jeho zrušení zde vznikl průjezd. Nevelká prostora vrátnice nalevo od průjezdu, oddělená příčkou, se později stala součástí zde vzniklého domku, v němž je dnes umístěna prodejna vstupenek pro návštěvníky hradu. Starší příčná hradba s branou tvořila zadní průčelní zeď nové budovy brány. V podstřeší byla budova opatřena brázděným ochozem, jehož trámová konstrukce se dochovala v negativu v lici zdiva později přiložené hradby.

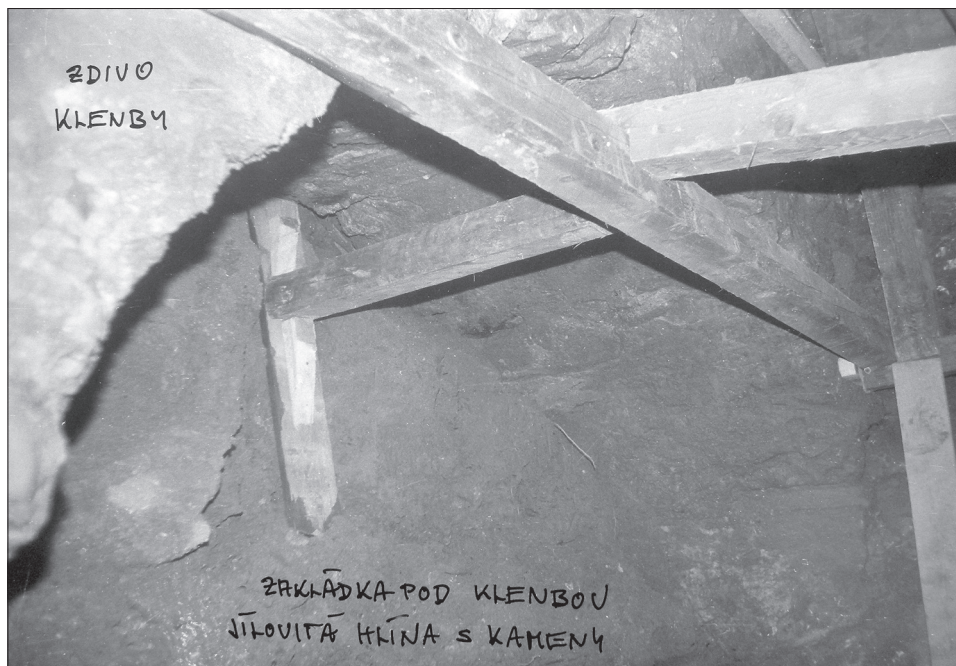
Význam zprávy z inženýrsko-geologického průzkumu však spočívá v tom, že dokumentuje pokračování výkopu v rozsahu, který již archeologicky zkoumán nebyl, a to v sondě č. 30, položené kolmo na osu příhradku, v místech portálu vnějšího vstupního otvoru v průčelní zdi budovy druhé brány.

Dokumentace z této sondy zaznamenala pozoruhodné detaily, které sice byly známy, ale k jejich dokumentaci archeologickými metodami nedošlo. (Varhaník–Krušinová–Kyncl, J.–Kyncl, T. 2005, 82–84). Dno sondy, které zřejmě dosáhlo dna někdejšího příkopu, bylo na kótě 499 m n. m. v hloubce přes 4 m pod úroveň příhradku (Grotz 1988, příloha 3/6). Jihozápadní stěnu sondy tvořila spodní část průčelní zdi budovy brány z lomového zdiva, která spočívala na segmentovém oblouku, jehož vrcholnice probíhala ve výšce 1,3 m nade dnem sondy. Prostor pod klenbou byl vyplněn zásypem. Nálezovou situaci, dokumento-

Obr. 6. Hrad Rabí, schematický příčný řez příhradkem se sondou č. 30. Podle Grotz 1988.

Abb. 6. Burg Rabí, schematischer Querschnitt der Vorburg mit Sondage Nr. 30. Nach Grotz 1988.

Obr. 7. Hrad Rabí, snímek segmentového pasu v sondě č. 30. Podle Grotz 1988, reprodukční foto J. Zavřel.

Abb. 7. Burg Rabí, Aufnahme des Segmentgurts in Sondage Nr. 30. Nach Grotz 1988, Fotowiedergabe J. Zavřel.

vanou půdorysem, podélným řezem s pohledem severovýchodu a schematickým příčným řezem s pohledem k jihozápadu, doplňují dvě fotografie zachycující segmentový záklenek. Je zřejmé, že klenební konstrukce nebyla součástí nějakého složitějšího systému, ale že zde byl uplatněn postup zakládání staveb ve ztížených podmínkách, kdy obvyklé průběžné základové zdivo bylo nahrazeno pilíři, nesoucími klenební pas.

Na jihovýchodní straně bylo zachyceno nelicované zdivo vnější hradební zdi příhrádku. Za výdřevou na severovýchodní straně byly zaznamenány navážky různorodého materiálu a podloží cesty k druhé bráně.

Uvedené poznatky, pozoruhodným způsobem doplňující dosavadní vědomosti o stavebním vývoji druhé brány, bohužel vzhledem ke své povaze nemohly přispět k upřesnění absolutní chronologie druhé brány, a to zejména její starší fáze, u níž nelze než odhadovat dataci hlouběji do 15. století.

Z dalších inženýrsko-geologických průzkumů na hradě přinášejí cenné informace mimo jiné výsledky vrtů v jeho areálu. Překvapivý je zejména výsledek vrtů ve vnitřním příkopu na západní straně hradu, kde vrtem J 1, provedeným v depresi příkopu za polygonální baštou vnějšího opevnění, bylo jeho dna dosaženo v hloubce 3,7 m pod povrchem (Štýbr 1984, 13, příloha 4/6).

Z metodického hlediska je třeba hodnotit souhrn poznatků z inženýrsko-geologického průzkumu hradu jako velmi přínosný, jakkoli úroveň zejména plánové a fotografické dokumentace nedosahuje nezbytného standardu z hlediska archeologického a stavebně historického. Vedle dílčích zjištění o konstrukcích dokumentovaných kopanými sondami jsou především cenné nespochybnitelné polohopisné a výškopisné údaje, jakož i zmapování reliéfu skalního podloží a spolu s nimi informace o základových poměrech některých částí hradu.

Prameny a literatura

- GROTZ, K., 1985: Závěrečná zpráva inženýrsko-geologického průzkumu Rabí – hradní studna, rkp. uložen v Geofondu Praha, P 51548.
- 1985a: Závěrečná zpráva inženýrsko-geologického průzkumu Rabí – kostel Nejsvětější Trojice, rkp. uložen v Geofondu Praha, P 52173.
- 1988: Závěrečná zpráva inženýrsko-geologického průzkumu Rabí – severní hradby, rkp. uložen v Geofondu Praha, P 62811.
- KAMENICKÁ, E., 1994: Nové poznatky o stavebním vývoji hradu Rabí ve světle archeologických výzkumů, CA 4, 311–326.
- MAYEROVÁ, L., 1976: Závěrečná zpráva inženýrsko-geologického průzkumu Rabí – průzkum pro sanaci hradu, rkp. uložen v Geofondu Praha, P 87595.
- 1976a: Závěrečná zpráva inženýrsko-geologického průzkumu Rabí – zhodnocení stability skalních základů vnitřní části hradu, rkp. uložen v Geofondu Praha P 87144.
- ŠTÝBR, J., 1983: Závěrečná zpráva inženýrsko-geologického průzkumu Rabí – královský palác, rkp. uložen v Geofondu Praha, P 92731.
- 1984: Závěrečná zpráva inženýrsko-geologického průzkumu Rabí – jižní hradební okruh, rkp. uložen v Geofondu Praha, P 48704.
- VARHANÍK, J.–KRUŠINOVÁ, L.–KYNCL, J.–KYNCL, T., 2005: Vnější opevnění hradu Rabí – Die Äussere Befestigung der Burg Rabí II, PRP XII, 55–96.
- VARHANÍK, J.–KYNCL, J.–KYNCL, T., 2005: Vnější opevnění hradu Rabí I – Die Äussere Befestigung der Burg Rabí, PRP XII, 5–32.

Zusammenfassung

Die Burg Rabí – bislang übergangene Erkenntnisse aus älteren Untersuchungen des Tschechischen Geologischen Dienstes Geofond Prag

Im Archiv von Geofond Prag werden Berichte von ingenieurgeologischen Untersuchungen aufbewahrt, die in den siebziger und achtziger Jahren des vergangenen Jahrhunderts auf der Burg Rabí durchgeführt wurden und in der bisherigen Fachliteratur nicht voll genutzt worden sind. Sie liefern wertvolle ergänzende Informationen zur Baugeschichte der Burg. Unersetzlich ist vor allem die Dokumentation des Hohlraums der mächtigen Escarpe zwischen dem 1. und 2. Burgtor, der im Bericht der ingenieurgeologischen Untersuchung als spontan entstandene Kaverne angesehen wird. Dieser Raum wurde jedoch weder mit archäologischen, noch mit bauhistorischen Methoden untersucht. Einige Indizien lassen deshalb die Hypothese zu, dass im unteren Teil der Escarpe möglicherweise absichtlich ein Interieur vom Typ einer Kasematte gebaut worden war, das der fortgeschrittenen Anlage der nördlichen Außenbefestigung der Burg aus dem 2. Jahrzehnt des 16. Jahrhunderts entspricht und bereits ganz im Einklang mit der renaissancezeitlichen Stilauffassung über die Mittelachse komponiert wurde. Weitere Erkenntnisse betreffen die Fundamentverhältnisse der Frontmauer des im älteren Graben errichteten 2. Tores, dessen Frontmauer auf einen Segmentgurt gelagert wurde.

Aus methodischer Sicht muss die Summe der aus der ingenieurgeologischen Untersuchung gewonnenen Erkenntnisse über die Burg als sehr ertragreich gewertet werden, obgleich das Niveau besonders was die Dokumentation der Pläne und Fotos aus archäologischer und bauhistorischer Sicht den Mindeststandard nicht erreicht. Neben durch Grubensondagen gewonnenen Einzelfeststellungen sind vor allem die unbestreitbaren Angaben der Lage- und Höhepläne sowie die Kartographierung des Reliefs der Felsensohle und zusammen mit diesen die Informationen über die Fundamentverhältnisse einiger Burgteile wertvoll.